

УДК 159.922.63:316.472.4:[37.015.3.091.21]

КОВАЛЕНКО Олена Григорівна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Потавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ ПРОГРАМИ ОПТИМІЗАЦІЇ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

У статті обґрунтована процедура перевірки ефективності корекційного впливу. Виявлені відмінності між експериментальною і контрольною групою у особливостях спілкування, смисложиттєвих орієнтацій та емоційного стану. Достовірність відмінностей підтверджена за допомогою статистичних критеріїв. В експериментальній групі після застосування програми корекції відбулося кількісне зростання таких показників, як емпатія, осмисленість життя, а також зменшення показників суб'єктивного відчуття самотності, тривожності та депресії. У контрольній групі результати за цими показниками не змінилися. Отримані якісні підтвердження ефективності корекційної програми.

***Ключові слова** міжособистісне спілкування, смисложиттєві орієнтації, емпатія, тривожність, депресія.*

Постановка проблеми. Похилий, літній вік – важливий період у розвитку людини, пов'язаний зі значними змінами в її житті, зокрема у професійній сфері. Це відображається на всій системі життєдіяльності людини, на її міжособистісному спілкуванні. Останнє стає особливо важливим у похилому віці, адже саме у процесі такого спілкування людина задовольняє життєво важливі потреби. Тому важливо вдосконалювати здатність до міжособистісному спілкування у цьому віці.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Корекції, оптимізації комунікативних компонентів структури особистості науковцями та практиками присвячувалася значна увага (С.М. Амеліна, А.Н. Гірник, В.І. Гордієнко, Д.В. Джонсон, В.М. Духневич, Л.П. Журавльова, К.Л. Мілютіна, О.М. Низо-

вель, Л.А. Петровська, О.В. Полозенко, С.Г. Шебанова та інші). Водночас, недостатньо досліджувалися особливості корекції міжособистісного спілкування осіб похилого віку. Тому ми розробили програму для корекції особливостей міжособистісного спілкування осіб похилого віку, обґрунтуванню ефективності якої присвячена стаття.

Формулювання ідей статті. Міжособистісне спілкування як процес формування емоційних взаємовідносин особи з оточуючими її окремими суб'єктами дозволяє у похилому віці вирішувати важливі задачі розвитку – шукати, оновлювати смисл життя і коригувати власні емоційні стани. Для розвитку, вдосконалення здатності до такого спілкування, до адекватного й повного розуміння себе та інших людей, корекції та розвитку системи відносин особистості нами була розроблена програма.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мета розробленої нами програми – оволодіння особами похилого віку теоретичними знаннями про особливості міжособистісного спілкування, його чинники, засоби, компоненти та розвиток умінь та навичок застосування отриманих знань у процесі міжособистісного спілкування, що забезпечує вплив на комунікативні компоненти психічної діяльності у похилому віці, змінює когнітивні та регулятивні компоненти (смисложиттеві орієнтації, емоційні стани) осіб цього віку. Програма корекції розрахована на 8 занять (по 50-60 хвилин кожне) [1].

Із метою оцінки ефективності корекційного впливу було здійснене контрольне діагностичне дослідження. Для перевірки цього впливу ми відібрали як експериментальні три групи осіб похилого віку, які відвідували територіальні центри соціального обслуговування Полтави та Полтавського району, які склалися із 26 осіб – 20 жінок і 6 чоловіків віком 60-75 років (у двох групах по дев'ять осіб, в одній – вісім). Щоб визначити, які саме зміни відбулися в комунікативній, когнітивній та регулятивній сферах осіб експериментальної групи, ми визначили контрольну групу, вихідні характеристики якої є аналогічними.

Нашою метою було виявлення відмінностей між експериментальною і контрольною групою в особливостях спілкування, смисложиттєвих орієнтацій та емоційного стану, тому ми відібрали методики, чутливі до окремих аспектів комунікативної, когнітивної та регулятивної сфер й апробували їх окремо в експериментальній і контрольній групах до та після застосування програми корекції. До таких методик ми включили методику діагностики рівня емпатійних здібностей В.В. Бойка, методику вияву суб'єктивного відчуття самотності Д. Рассела, М. Фергюсона, тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) розроблений Д.О. Леонтьєвим, методику «Тривожність і Депресія».

Первинна діагностика контрольної та експериментальної груп здійснювалася до початку занять у експериментальній групі приблизно в однаковий час, а вторинна – після останнього заняття у цій групі також приблизно в однаковий час. Достовірність відмінності вибірових середніх арифметичних розподілів згаданих далі величин в експериментальній і контрольній групах до та після застосування програми корекції встановлювалась за допомогою t-критерію Стюдента, а також T-критерію Вілкоксона. Обрахунки здійснювали у програмі Excel та за допомогою програми SPSS.

Для результатів кожної методики перевірили нульову гіпотезу про випадковість схожості згаданих далі величин в експериментальній і контрольній групах до та після застосування програми корекції. Порівнювали такі показники: за методикою В.В. Бойка – показник емпатії; за методикою Д. Рассела, М. Фергюсона – показник суб'єктивного відчуття самотності; за тестом Д.О. Леонтьєва – загальний показник осмисленості життя; за методикою «Тривожність і Депресія» – показники тривожності і депресії.

Порівняли рівні емпатії в експериментальній групі до та після застосування програми корекції. Емпіричне значення t-критерію складає 4,142, $t_{кр}=2,06$ (для $\alpha=0,05$); при $t > t_{кр}$ гіпотеза про відмінність рівнів емпатії в експериментальній групі до та після застосування програми корекції підтверджується. Середне

значення рівня емпатії експериментальної групи до застосування програми корекції дорівнює 15,269, а після – 17,077. Отже, рівень емпатії у осіб похилого віку експериментальної групи після застосування програми корекції став вищим. Застосування Т-критерію Вілкоксона підтверджує цей висновок.

Рівні емпатії в контрольній групі до та після застосування програми корекції в експериментальній. Емпіричне значення t-критерію складає 0,163, $t_{кр}=2,06$ (для $\alpha=0,05$); при $t < t_{кр}$ гіпотеза про відмінність рівнів емпатії в контрольній групі до та після застосування програми корекції в експериментальній не підтверджується. Отже, рівень емпатії в осіб похилого віку контрольної групи після застосування програми корекції в експериментальній групі не змінився. Застосування Т-критерію Вілкоксона підтверджує цей висновок.

Порівняли рівні суб'єктивного відчуття самотності в експериментальній і контрольних групах до та після застосування програми корекції. Рівні суб'єктивного відчуття самотності в експериментальній групі до та після застосування програми корекції. Емпіричне значення t-критерію складає 3,974, $t_{кр}=2,06$ (для $\alpha=0,05$); при $t > t_{кр}$ гіпотеза про відмінність рівнів суб'єктивного відчуття самотності в експериментальній групі до та після застосування програми корекції підтверджується. Середнє значення рівня суб'єктивного відчуття самотності експериментальної групи до застосування програми корекції дорівнює 29,961, а після – 26,846. Отже, рівень суб'єктивного відчуття самотності в осіб похилого віку експериментальної групи після застосування програми корекції став нижчим. Застосування Т-критерію Вілкоксона підтверджує цей висновок.

Рівні суб'єктивного відчуття самотності в контрольній групі до та після застосування програми корекції в експериментальній. Емпіричне значення t-критерію складає 0,647, $t_{кр}=2,06$ (для $\alpha=0,05$); при $t > t_{кр}$ гіпотеза про відмінність рівнів суб'єктивного відчуття самотності в контрольній групі до та після застосування програми корекції в експериментальній не

підтверджується. Отже, рівень суб'єктивного відчуття самотності у осіб похилого віку контрольної групи після застосування програми корекції в експериментальній групі не змінився. Застосування Т-критерію Вілкоксона підтверджує цей висновок.

Порівняли рівні загального показника осмисленості життя в експериментальній і контрольних групах до та після застосування програми корекції. Рівні загального показника осмисленості життя в експериментальній групі до та після застосування програми корекції. Емпіричне значення t-критерію складає 9,936, $t_{кр}=2,06$ (для $\alpha=0,05$); при $t > t_{кр}$ гіпотеза про відмінність рівнів загального показника осмисленості життя в експериментальній групі до та після застосування програми корекції підтверджується. Середнє значення рівня загального показника осмисленості життя експериментальної групи до застосування програми корекції дорівнює 77,038, а після – 88,385. Отже, рівень загального показника осмисленості життя у осіб похилого віку експериментальної групи після застосування програми корекції став вищим. Застосування Т-критерію Вілкоксона підтверджує цей висновок.

Рівні загального показника осмисленості життя в контрольній групі до та після застосування програми корекції. Емпіричне значення t-критерію складає 0,173, $t_{кр}=2,06$ (для $\alpha=0,05$); при $t > t_{кр}$ гіпотеза про відмінність рівнів загального показника осмисленості життя в контрольній групі до та після застосування програми корекції в експериментальній групі не підтверджується. Отже, рівень загального показника осмисленості життя у осіб похилого віку контрольної групи після застосування програми корекції в експериментальній групі не змінився. Застосування Т-критерію Вілкоксона підтверджує цей висновок.

Порівняли рівні тривожності в експериментальній і контрольних групах до та після застосування програми корекції. Рівні тривожності в експериментальній групі до та після застосування програми корекції. Емпіричне значення t-критерію складає 8,075, $t_{кр}=2,06$ (для $\alpha=0,05$); при $t > t_{кр}$ гіпотеза про

відмінність рівнів тривожності в експериментальній групі до та після застосування програми корекції підтверджується. Середнє значення рівня тривожності в експериментальній групі до застосування програми корекції дорівнює -0,121, а після – 2,287. Отже, рівень тривожності в учасників експериментальної групи після застосування програми корекції став нижчим. Застосування Т-критерію Вілкоксона підтверджує цей висновок.

Рівні тривожності в контрольній групі до та після застосування програми корекції. Емпіричне значення t-критерію складає 0,004, $t_{кр}=2,06$ (для $\alpha=0,05$); при $t > t_{кр}$ гіпотеза про відмінність рівнів тривожності в контрольній групі до та після застосування програми корекції не підтверджується. Отже, рівень тривожності у осіб похилого віку контрольної групи після застосування програми корекції в експериментальній групі не змінився. Застосування Т-критерію Вілкоксона підтверджує цей висновок.

Порівняли рівні загального показника осмисленості життя в експериментальній і контрольних групах до та після застосування програми корекції. Рівні депресії в експериментальній групі до та після застосування програми корекції. Емпіричне значення t-критерію складає 8,372, $t_{кр}=2,06$ (для $\alpha=0,05$); при $t > t_{кр}$ гіпотеза про відмінність рівнів депресії в експериментальній групі до та після застосування програми корекції підтверджується. Середнє значення рівня депресії в експериментальній групі до застосування програми корекції дорівнює -0,086, а після – 2,46. Отже, рівень депресії в учасників експериментальної групи після застосування програми корекції став нижчим. Застосування Т-критерію Вілкоксона підтверджує цей висновок.

Рівні депресії в контрольній групі до та після застосування програми корекції. Емпіричне значення t-критерію складає 0,016, $t_{кр}=2,06$ (для $\alpha=0,05$); при $t > t_{кр}$ гіпотеза про відмінність рівнів депресії в контрольній групі до та після застосування програми корекції не підтверджується. Отже, рівень депресії у осіб похилого віку контрольної групи після застосування програми корекції в експериментальній групі не змінився.

Застосування Т-критерію Вілкоксона підтверджує цей висновок.

Порівнюючи отримані дані про відмінність t-критеріїв та Т-критеріїв психодіагностичних показників і їхні середні значення в експериментальній та контрольній групах до та після застосування програми корекції можна зробити такі **висновки**:

1. Найбільшу відмінність результати первинної та вторинної діагностики експериментальної групи (до та після застосування програми корекції) мають за показниками смисложиттєвих орієнтацій ($t=9,936$), депресії ($t=8,372$) та тривожності ($t=8,375$). Тобто, найбільші відмінності спостерігаються у когнітивних та регулятивних компонентах психічної діяльності осіб похилого віку (смисложиттєвих орієнтаціях та емоційних станах). Це свідчить про ефективність впровадженої нами програми корекції.

2. У результатах первинної та вторинної діагностики експериментальної групи виявлена відмінність також і за показниками емпатії ($t=4,142$) та суб'єктивного відчуття самотності ($t=3,974$), які відображають особливості комунікативного компоненту психічної діяльності. Але рівень відмінності (значення t-критерію) є помітно нижчим, ніж за вищезгаданими показниками. Можливо це пов'язано, по-перше, із тим, що зміна емпатійних здібностей та суб'єктивного відчуття самотності потребує більше часу, по-друге, на учасників впливали певні чинники, дію яких ми недостатньо врахували. Наша корекційна програма впроваджувалася у лютому-квітні 2014 року, а ситуація у державі в цей час могла суттєво вплинути на психологічний стан учасників експериментальної групи. Вони на початку майже кожного заняття, характеризуючи власне самопочуття, говорили про занепокоєність ситуацією у країні.

3. Значення за показниками емпатії, суб'єктивного відчуття самотності, смисложиттєвих орієнтацій, тривожності та депресії у учасників контрольної групи за результатами первинної та вторинної діагностики не змінилося (не виявлена статистично значима відмінність).

4. Виявлені відмінності в результатах до первинної та вторинної діагностики в експериментальній групі та відсутність відмінностей в результатах контрольної групи підтверджена не тільки за допомогою параметричного t-критерію Стьюдента, але і непараметричного T-критерію Вілкоксона.

5. Досліджувані особи із експериментальної та контрольної груп до застосування програми корекції мали занижений рівень емпатії з наближенням до низького. Його значення після застосування програми корекції збільшилося в експериментальній групі, а у контрольній – не змінилося. В експериментальній рівень емпатії, не зважаючи на кількісне зростання, якісно не змінився.

6. Досліджувані особи з експериментальної та контрольної груп до застосування програми корекції мають середній рівень суб'єктивного відчуття самотності. Його значення після застосування програми корекції знизилося в експериментальній групі, а у контрольній – не змінилося. В експериментальній рівень суб'єктивного відчуття самотності, не зважаючи на кількісне зниження, якісно не змінився.

7. Досліджувані особи із експериментальної та контрольної груп до застосування програми корекції мають низький та нижче середнього загальний показник осмисленості життя (згідно норм, запропонованих автором методики). Його значення після застосування програми корекції збільшилося в експериментальній групі, а у контрольній – не змінилося. В експериментальній групі загальний показник осмисленості життя, не зважаючи на кількісне зростання, якісно у окремих осіб не змінився, хоча у інших осіб став вище середнього і, навіть, високим.

8. Досліджувані особи із експериментальної та контрольної груп на первинному етапі діагностики мають проміжні рівні (невизначені дані) за показниками тривожності та депресії. На вторинному етапі діагностики рівні тривожності та депресії в контрольній групі не змінилися, а у експериментальній групі – знизилися. Виявлені результати свідчать про їхній гарний психічний стан.

Іншим підтвердженням статистичних значень є спостереження, що в експериментальній групі двоє жінок 62 і 71 років були відсутні майже на всіх заняттях (крім першого та останнього). Це відобразилося на їхніх психодіагностичних показниках. Так, рівень емпатії у однієї не змінився, у іншої знизився на один; рівень суб'єктивного відчуття самотності у обох збільшився на один показник; рівень осмисленості життя у однієї не змінився, у іншої збільшився на один; рівень тривожності у однієї трохи знизився, у іншої – трохи підвищився; рівень депресії у обох знизився зовсім мало. Такі зміни не є статистично значимими.

Крім кількісної обробки результатів дослідження ми намагалися отримати якісні підтвердження впливу програми корекції. Для цього спостерігали за поведінкою досліджуваних осіб експериментальної групи, а також пропонували в кінці кожного заняття анонімно написати на спеціально виданому листі, що сьогодні вдалося, а що варто змінити. У них вони зазначали про свої враження, які виникали після занять. В самозвітах більшість досліджуваних осіб зазначають лише про те, що вдалося. Графу «варто змінили» або залишають пустою, або пишуть позитивні аспекти («залишити без змін», «не маю зауважень», «на сьогодні задоволена», «ждем нових спілкувань», «працювати в такому напрямку»), або зазначають про те, що хотіли б дізнатися далі («індивідуальні заняття з відповідями на питання, що цікавлять», «бажаємо пізнавати далі»), або згадують про необхідність збільшення кількості зустрічей («більше зустрічей»), дякують за заняття. З аналізу графи «вдалося» варто відзначити такі ключові теми:

1. *Знайомство, пізнання інших осіб.* Особи похилого віку пишуть про те, що вдалося познайомитися і згуртувати колектив, пізнати інших людей («більше дізналися один про одного», «пізнати інших людей в позитивних якостях»).

2. *Новизна.* Так, досліджувані особи пишуть про те, що дізналися на занятті і чому навчилися, згадали те, що забулося («згадати компоненти міжособистісного спілкування в колі слухачів», «більше зрозуміти про спілкування між людьми, що

сприяє добрим відносинам», «взнати як діляться чинники міжособистісного спілкування», «дізналась про вербальні і невербальні засоби комунікації», «більш детально розглянути засоби спілкування», «особливо нове – класифікація груп невербальних засобів», «багато дізналися про стилі міжособистісного спілкування», «вдалося пізнати стилі спілкування і розібрати їх», «зрозуміти, що спілкування може бути різним у житті і на заняттях», «почути нові терміни», «згадати про важливі риси характеру», «більше дізналися про якості особистості», «в'яснити, що таке емпатія, форми та рівні емпатії», «розібралися з доброзичливістю», «дізналися про афіліацію, відому нам як прихильність»).

3. *Використання отриманих знань, умінь і навичок в майбутньому* («заставить задуматися над важними питаннями і зробити аналіз»).

4. *Вдосконалення спілкування* («виставити пріоритети у спілкуванні», «можна поспілкуватися», «дуже добре у спілкуванні», «обширніше поспілкуватися», «всі учасники брали активну участь», «побажання один одному», «спілкування, теплота»).

5. *Позитивна оцінка заняття загалом та власного настрою* («заняття сподобалося», «мені було дуже цікаво», «інтересно провели время», «покращився настрій», «почули компліменти», «гарний настрій протягом заняття», «доступність матеріалів», «підняти настрій, не зважаючи на дощ», «здобути позитивний настрій», «дізнався, що я не такий поганий»).

6. *Оцінка окремих етапів заняття* («сподобалося те, що малювали картинки про настрій сьогодні», «практично – міміку розпізнавати», «сподобалося практичне заняття – робота на долоні», «цікаві вправи», «проаналізували дві життєві ситуації», «вправа на побажання», «малюнки»).

7. *Якості ведучого* («голос керівника, манери спілкування», «грамотно і досконало заняття», «чудове мислення», «приємність»).

8. *Подяка за заняття.*

Аналізуючи самозвіти та спостереження за поведінкою досліджуваних, можна зробити висновок, що особи похилого віку отримали нову інформацію, поглибили наявні у них знання з проблем міжособистісного спілкування, опанували нові вміння, пов'язані із спілкуванням, пізнали один одного. Настрій, самопочуття осіб похилого віку наприкінці кожного заняття переважно змінювався у позитивному напрямку, вони відчували себе активнішими. Хоча наприкінці другого заняття одна учасниця відразу відзначила, що її самопочуття, настрій став гіршим, але далі після обговорення, повідомила, що відчуває себе нормально. Можливо така заява про погіршення самопочуття пов'язана із тим, що учасники почали задумуватися про чинники, які впливають саме на їхнє міжособистісне спілкування, а такий вплив у різних ситуаціях може бути не лише позитивним, але і негативним. Тобто, вони аналізують отриману інформацію з власної позиції. Крім того, це заняття не закінчувалося малюнковою вправою. У побажаннях до нього учасники відзначали необхідність закінчувати на позитиві. Тому надалі було вирішено для цього застосовувати або малюнкову вправу або робити певний «подарунок» для покращення настрою («посмішка» або «сердечко» з паперу, стрічка тощо).

Найбільше особам похилого віку сподобалися практичні частини заняття, пов'язані із виконанням певних малюнкових завдань, із аналізом індивідуальних якостей особистості, із побажаннями один одному. Учасники далі (не на першому занятті) почали цікавитися особистістю ведучого. Тому можна робити висновок, що важливо здійснювати індивідуальний підхід до осіб похилого віку. Необхідно бути відкритим для них, поставати рефлексуючою і активною особистістю, яка не боїться помилятися (і визнавати це), виявляти емоції (захоплюватися, сумувати, співчувати), приймає почуття і позиції інших, визнає їхнє право на помилку.

Висновки з даного дослідження. За допомогою методів математичної статистики ми підтвердили ефективність розробленої нами програми корекції міжособистісного

спілкування: кількісне зростання таких показників як емпатія, осмисленість життя, а також зменшення показників суб'єктивного відчуття самотності, тривожності та депресії в експериментальній групі після застосування програми свідчить про розвиток міжособистісного спілкування осіб похилого віку, які брали участь у цій групі. Отримані були також якісні підтвердження ефективності цієї програми. Основними умовами успішності запропонованої програми корекції є створення комфортного середовища для спілкування; акцентування уваги на значущості проблеми, розкриття особистісної цінності змісту заняття; використання методів, що відповідають віковим, індивідуально-типологічним особливостям учасників; поєднання активних методів впливу з інформаційними та різноманітних технік, що стимулюють інтелектуальну, емоційну, фізичну активність тощо.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку вбачаємо у пошуку інших методів та методик корекції міжособистісного спілкування осіб похилого віку, обґрунтуванні необхідності корекції різноманітних інших аспектів їхнього міжособистісного спілкування тощо.

Список використаних джерел

1. Коваленко О. Г. Обґрунтування програми впливу на міжособистісне спілкування осіб похилого віку / О. Г. Коваленко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія № 12. – Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – № 43(67). – С. 217–223.

Е.Г. Коваленко

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ПРОГРАММЫ ОПТИМИЗАЦИИ МЕЖЛИЧНОСТНОГО ОБЩЕНИЯ ПОЖИЛЫХ ЛЮДЕЙ

В статье обоснована процедура проверки эффективности коррекционного воздействия. Выявлены различия между экспериментальной и контрольной группой в особенностях общения, смысловых ориентациях и эмоциональном состоянии. Достоверность различий подтверждена с помощью статистических критериев. В экспериментальной группе после применения программы коррекции произошло количественное увеличение таких показателей как эмпатия, осмысленность жизни, а также снижение показателей субъективного ощущения одиночества, тревожности

и депрессии. В контрольной группе результаты по этим показателям не изменились. Получены качественные подтверждения эффективности коррекционной программы.

Ключевые слова: межличностное общение, смысло-жизненные ориентации, эмпатия, тревожность, депрессия.

O.G. Kovalenko

EFFECTIVENESS OF USE OF INTERPERSONAL COMMUNICATION OPTIMIZATION PROGRAM FOR ELDERLY PEOPLE

This paper presents the researching results for effectiveness of interpersonal communication optimization program for elderly people. Program goal: learning the theoretical knowledge about the features, factors and components of interpersonal communication by elderly people; development of skills to apply the knowledge gained in the process of interpersonal communication. This provides impact on the communication components of mental activity in old age, changes the cognitive and regulatory components of persons of this age. The check procedure of the correctional treatment effectiveness has been proved. Differences between the experimental and control groups in the specifics of communication, meaning of life preferences and emotional state have been defined. Certainty of differences has been confirmed by statistical criteria. After applying the correction program in the experimental group the author has defined quantitative growth of such indicators as empathy, meaningfulness of life, and decrease of such indicators as subjective feeling of loneliness, anxiety and depression. The values of these indicators in the control group did not change before and after applying the correction program in the experimental group. The qualitative confirmations of the effectiveness of correctional program have been obtained. Self-reports have been analyzed as well as behavior of persons under experiment. Therefrom we can conclude that the elderly people have received new information, deepened their knowledge about interpersonal communication problems, mastered new skills related to communication. At the end of each session the mood and well-being of elderly people usually changed in a positive direction; they felt more active. Most of all elderly people liked practical part of training associated with the implementation of certain painting tasks and analyses of individual personality traits with regards to each other.

Keywords: interpersonal communication, meaning of life preferences, empathy, anxiety, depression.

Надійшла до редакції 29.07.2014 р.